

KİMYANIN TƏDRİSİNDƏ FƏNLƏRARASI ƏLAQƏLƏRDƏN İSTİFADƏ OLUNMASININ ÜMUMİ METODİK ƏSASLARI

A.C. Quliyev, Y.A. Quliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə: Təqdim olunan məqalə kimya tədrisində fənlərarası əlaqələrin istifadəsi üçün metodik əsası verir. Mövzulararası əlaqələri həyata keçirmə üsulları və vasitələri xarakterizə olunur. Fənlərarası əlaqənin zəruri bir təhsil, didaktik şərt kimi istifadəsinin məktəblilərdə kimya biliklərinin mənimsənilməsinə böyük müsbət təsir göstərə biləcəyi müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: fənlərarası əlaqə, təbiət elmləri, inteqrasiya bilik.

Müasir dövrdə təlim-tərbiyə prosesinə kompleks yanaşmaq vəzifəsi fənlərarası əlaqələrin aktuallığını getdikcə artırır. Fənlərarası əlaqə müxtəlif tədris fənləri üzrə təhsilin məzmununda hər fənnin xüsusiyyətləri və təhsil vəzifələri ilə yanaşı, tədris materialının səmərəli seçilməsi və yrləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bununla belə fənlərarası əlaqə fəndaxili ardıcılığa və öyrənmə metodlarına əsaslanır.

Orta məktəbdə təbiət fənlərinin fənlərarası əlaqələrdə birləşdirilməsi təbiətdə mövcud olan əlaqələrin ardıcıl dərk olunması üçün şərait yaradır. Fənlərarası əlaqələrin inteqrasiya funksiyası elmi bilikləri tədris prosesinin müxtəlif mərhələlərində ümumiləşdirir.

Pedaqoji prosesdə fənlərarası əlaqə elmi faktların, nəzəriyyələrin, qanunların, anlayışların, tədqiqat metodlarının və təfəkkür fəaliyyətinin xarakterinin ümumiliyinə görə tətbiq olunur. Bu baxımdan orta məktəbdə kimyanın fənlərarası əlaqə şəraitində öyrədilməsi üçün geniş imkanlar mövcuddur.

Qeyd etmək lazımdır ki, məktəb kimya kursunda fənlərarası əlaqələrə geniş yer verilməsinə baxmayaraq kimya müəllimləri fənlərarası əlaqələrin təlim əhəmiyyətini tələb olunan səviyyədə qiymətləndirmirlər. Buna görə də sinifdən sinifə keçdikcə kimya fənləri arasında əlaqə zəiflir, biliyin sistemi və ardıcılığı pozulur, şagirdlərdə biliyi tətbiq etmək bacarığı tələb olunan səviyyədə inkişaf etmir.

Qabaqcıl müəllimlərin iş təcrübəsi göstərir ki, fənlərarası əlaqələrin həyata keçirilməsi müəllimdən xüsusi hazırlıq tələb edir. Fənlərarası əlaqələr dərsin bütün mərhələlərini əhatə etməlidir. Anlayışların inkişaf etdirilməsi ardıcıl və sistemli olduğu kimi fənlərarası əlaqələrdə bu quruluşa uyğun təşkil olunmalıdır. Buna görə də mövzunun tədrisi prosesində möhkəmləndirici suallar və ev tapşırıqları da fənlərarası əlaqə məzmunu daşmalıdır.

Fənlərarası inteqrasiya orta məktəbdə kimya təhsilinin inkişafında müstəsna rola malikdir. Buna görə də kimya tədrisində fənlərarası inteqrasiyadan istifadə olunması müəllimin fəaliyyətində sistemli xarakter almalıdır. Bu məqsədlə kimya müəllimi qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

* şagirdlərin fənn üzrə biliklərini inteqrasiya olunan elmlərə dair məlumatlardan

istifadə etməklə dərinləşdirmək;

* şagirdlərin dərkətmə fəallıqlarını dərstdə və dərstdənkənar tədbirlərdə inkişaf etdirmək;

* şagirdləri yaradıcı fəaliyyətə cəlb etmək.

Kimyanın tədrisində fənlərarası inteqrasiyanı səmərəli təşkil etmək üçün aşağıdakı tələblərə əməl olunmalıdır:

* dərslin mövzusunda inteqrasiya vasitələrinin düzgün müəyyən olunması;

* dərstdə fənlərarası inteqrasiyanın yaradıcı təmin olunması;

* dərstdə şagirdlərin fənlərarası inteqrasiyada fəal iştirak etmələrini təmin etmək;

* dərslin bütün mərhələlərində şagirdlərin təfəkkür fəaliyyətini müxtəlif təlim texnologiyalarından (interaktiv, layihə, məlumatlandırıcı, problemlə təlim və s.).

Istifadə etməklə inkişaf etdirmək:

* fərdi və qrupla işləmək;

* şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almaq.

Kimyanın tədrisində fənlərarası inteqrasiyanı həyata keçirmək üçün inteqrasiya olunan fənlərin proqramlarını bilmək zəruridir.

Orta məktəbdə kimyanın tədrisində şagirdlərdə digər təbiət fənləri (fizika, biologiya və s.) üçün ümumi olan bacarıq və vərdislərin (ölçmə, hesablama, qrafik qurma, modelləşdirmə, müşahidə etmə və s.) formalaşmasında fənlərarası əlaqələrin sistemli və ardıcıl tətbiq olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Kimya fənninin tədrisində şagirdlərin hadisələr (kimyəvi, fiziki, bioloji və s.), qanunlar və nəzəriyyələr haqqında bilik, bacarıq və vərdislərin formalaşmasına aşağıdakı tələblər qoyulur:

1. Hadisə haqqında nəyi bilməli

* hadisənin fərqli əlamətlərini;

* hadisənin baş verdiyi şəraiti;

* hadisənin mahiyyəti və mexanizmini (müasir elmi nəzəriyyə əsasında izahı).

* hadisənin başqa hadisələrlə əladəsini və s.

2. Qanun haqqında nəyi bilməli

* qanun hansı hadisənin kəmiyyətlə əlaqəsini ifadə edir;

* qanunun riyazi ifadəsini;

* qanunun doğruluğunu təsdiq edən təcrübələri;

* qanunun praktikaya tətbiqini və s.

3. Nəzəriyyə haqqında nəyi bilməli

* nəzəriyyənin əsas müddəalarını;

* nəzəriyyəni əsaslandıran təcrübi faktları;

* nəzəriyyənin riyazi ifadəsini;

* nəzəriyyənin izah etdiyi əsas hadisələri və s.

Kimya fənninin fənlərarası əlaqə şəraitində tədrisi prosesində bu tələblərə əməl olunması şagirdlərdə bilik, bacarıq və vərdislərin inkişafını sürətləndirir.

Kimyanın fənlərarası əlaqə əsasında tədrisi prosesində şagirdlərə təlim bacarıqlarını öyrətməyin əsas məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1) təlim fəaliyyəti prosesində problemi həll etməyi bacarmaq;
 2) reallığın çoxtərəfli hadisələrini, onların mahiyyətini doğuran səbəbləri, qarşılıqlı əlaqələrini müxtəlif fənlərin elmi məlumatlarından istifadə etməklə izah etməyi bacarmaq;

* müasir dövrün problemlərini (ekoloji, iqtisadi, siyasi, demoqrafik, mədəniyyət-lərarası qarşılıqlı əlaqələr) analiz etməyi bacarmaq;

* fəaliyyətin müxtəlif növləri üçün ümumi olan problemləri həll etməyi bacarmaq.

Bu məqsədlərə çatmaq üçün kimya fənninin tədrisində müasir metod və texnologiyalardan səmərəli istifadə etməklə fənlərarası əlaqələr geniş tətbiq olunmalıdır.

Yalnız kimyanın fənlərarası əlaqə şəraitində tədrisi ilə aşağıdakı nəticələrə nail olmaq olar:

- 1) şagirdlərin təfəkkür fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi;
- 2) keyfiyyətli bilik və bacarıqların formalaşması;
- 3) bütün həyatları boyu biliklərini inkişaf etdirmək, tələbata uyğun bacarıq və vərdislərə yenilənmək.

Burada orta məktəbdə kimyanın tədrisinin fizika ilə fənlərarası əlaqə şəraitində tədrisinin bəzi xüsusiyyətləri verilir.

Orta məktəbdə tədris ollunan kimya və fizika fənləri kimya və fizika elmlərinin əsaslarını təşkil edir. Bu elmlər dərketmə obyektlərinin ümumiyyə (cisimlər, hadisələr, qeyri-üzvi təbiətin qanunauyğunluqları) və elmi dərketmə metodlarına (nəzəri, təcrübi, riyazi) görə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan elmlərdir.

Bu elmlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi onların yaxınlaşması nəticəsində yaranan fiziki kimya və kimyəvi fizika elmləri misalında daha aydın ifadə olunmuşdur. İstər fiziki kimya və istərsə də kimyəvi fizika elmlərinin əsasları orta məktəbin tədris planına müstəqil fənlər kimi daxil edilməmişlər. Lakin bu fənlərin bir çox anlayışlarının kimya və fizika fənlərinin məzmununda iştirakı bu fənlərin fənlərarası əlaqələr əsasında tədris olunmalarına şərait yaradır.

Kimya və fizika kurslarının məzmununa bu fənlər üçün ümumi olan anlayışlar sistemi daxil edilmişdir:

* maddə və onun quruluş elementlərinə aid anlayışlar sistemi;

* maddənin quruluş elementləri arasında gedən hadisələr və proseslər haqqında anlayışlar sistemi.

Bu fənlərin mövcud olan proqramı əsasında tədrisi prosesində fənlərarası əlaqələr aşağıdakı istiqamətlərdə aparıla bilər:

* şagirdlərdə kimya və fizika üçün ümumi olan anlayışların (maddənin quruluşu və quruluş elementləri arasında gedən hadisələr və proseslər) formalaşması;

* kimya və fizika üçün ümumi olan qanunların öyrənilməsi.

* kimya və fizika üçün ümumi olan nəzəriyyələrin öyrənilməsi;

Kimya dərslərində fiziki-kimyəvi və kimyəvi anlayışların öyrənilməsində şagirdlərin fizika fənnindən malik olduqları biliklərə istinad olunur. Məsələn, molekul anlayışı haqqında məlumat kimyadan əvvəl fizika kursunda verilir. Kimya

müəllimi VII sinifdə molekul anlayışını şagirdlərin bilikləri əsasında inkişaf etdirməlidir. Şagirdlər kimya kursunda molekulun onlara məlum olmayan xassələrini, əsələn, molekulların maddənin kimyəvi xassəsinin daşıyıcısı olduğunu öyrənirlər. Beləliklə şagirdlərdə molekul anlayışı haqqında bilikləri genişlənir, inkişaf edir.

Kimya və fizika fənlərinin tədrisinin ilk dövrlərində maddə anlayışının formalaşması dörd mərhələdə gedir. Birinci mərhələ fizika fənni ilə başlayır. Orada şagirdlər molekula və onun müxtəlif xassələri (kütlə, ölçü, hərəkət və s) ilə tanış olurlar. Maddə haqqında anlayışın inkişafının ikinci mərhələsində şagirdlər molekulun mürəkkəb quruluşu. Onu təşkil edən atomlarla tanış olurlar. Şagirdlərin molekulun quruluşu ilə tanışlığı kimyəvi proseslərin mahiyyətinin izahının əsasını təşkil edir.

Üçüncü mərhələdə şagirdlər VII sinifdə fizika fənnində və sonra VIII sinifdə atomun quruluşu, müsbət və mənfi yüklər (elektron, proton) ilə atomun nüvə modeli haqqında bilyə malik olurlar. Maddə anlayışının formalaşmasının dördüncü mərhələsində şagirdlər atom nüvəsinin yükü ilə kimyəvi elementlərin dövrü sistemdə yeri arasında əlaqəni öyrənirlər.

Şagirdlərin maddə haqqında bilikləri kimyəvi rabitənin növlərini öyrənməklə daha da genişlənir. Maddə anlayışı haqqında şagirdlərin biliklərinin inkişafı kimyanın fizika ilə fənlərarası əlaqə şəraitində reallaşır.

VIII sinifin kimya kursunda “Elektrolitik dissosiasiya” və “Elektroliz” mövzularının tədrisində fizika ilə fənlərarası əlaqə şəraitində maddə anlayışı haqqında şagirdlərin bilikləri inkişaf edir.

Orta məktəbdə fizika və kimya elmlərinin əsaslarına dair şagirdlərin mükəmməl biliyə malik olmaları yalnız bu elmlərin tədrisində fənlərarası əlaqlərin sistemli həyata keçirilməsi sayəsində mümkündür.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. M.M.Abbasov, A.H.Əliyev. Kimya tədrisində müasir təlim texnologiyaları, Kimya məktəbdə, №1, Bakı, 2009.
2. A.C.Quliyev, T.A.Vəliyeva. Orta məktəbdə kimyadan praktik işlərin aparılması prosesində şagirdlərdə kimya biliklərinin formalaşması. Kimya məktəbdə, №1, Bakı, 2018.
3. A.C.Quliyev. Kimya və ümumi biologiyanın tədrisində fənlərarası əlaqələr. “Kimya və biologiya tədrisi”. Metodik məqalələr məcmuəsi. Bakı. 1989, №4.
4. М.В.Зуева. Обучение учащихся применению знаний по химии. Москва. 1987.
5. Г.М. Чернобельская. Методика обучения химии в среднем школе. Москва, 2000.

А.Д. Гулиев, Е.А. Гулиева

Общая методическая основа применения межпредметных связей в обучении химии

РЕЗЮМЕ

В представленной статье даются методические основы применения межпредметных связей в обучении химии. Охарактеризованы методы и средства реализации межпредметных связей. Установлено, что применение межпредметной связи, как необходимого учебно-воспитательного, дидактического условия, может оказать на школьников большое положительное влияние усвоению содержания химии.

Ключевые слова: межпредметные связи, естественные науки, интеграция, знания.

A.C. Guliev, Y.A. Guliyeva

General methodological framework for application of intersubject relations in the teaching of chemistry

SUMMARY

The presented article provides a methodological basis for the use of intersubject connections in teaching chemistry. Methods and means of realizing intersubject connections are characterized. It has been established that the use of interdisciplinary communication, as a necessary educational, didactic condition, can have a great positive effect on the mastery of the content of chemistry on schoolchildren.

Key words: interdisciplinary communications, natural sciences, integration, knowledge.